

بحران آب و تاثیر آن بر روابط ایران با کشورهای همجوار پس از انقلاب اسلامی

سید مصطفی سجادی

کارشناس کشاورزی و پژوهشگر مطالعات خاورمیانه

چکیده

در دنیای کنونی یکی از مهمترین عوامل چالش و درگیری بین کشورها، محیط زیست و مسائل مربوط به آن است. منابع آب به عنوان قسمتی از محیط زیست بیش از سایر منابع حیاتی با بحران روبرو می باشد، بسیاری اذعان دارند جنگهای آینده جهان ممکن است بر سر آب به عنوان طلای سفید صورت گیرد. سرزمین ایران به علت قرار گرفتن در کمربند خشک کره زمین و بارندگی متوسط حدود یک چهارم بارندگی دنیا، همچنین داشتن منابع آبی مشترک همواره با مسائل و مشکلات آب و کم آبی مواجه بوده است. با ذکر این نکته که خشکسالی های پی در پی پس از انقلاب اسلامی ایران و خصوصاً دهه اخیر، رشد جمعیت و توسعه ناهمگون و ناپایدار آن در بخشهای مختلف، مفهوم بحران آب بیشتر نمایان شده است که نیازمند بررسی و تحلیل بیشتری می باشد. نوشتار حاضر پاسخی است به این سئوالات که: **مفهوم بحران آب چه بوده و چه تاثیراتی بر روابط ایران دارد؟** عوامل اثر گذار بر بحران آب در ایران کدامند؟ تاثیرات منابع آبی مشترک ایران بر رابطه با کشورهای همسایه اش چیست؟ کار ویژه داخلی، منطقه ای و بین المللی برای مقابله با بحران آب در ایران چیست؟ چالشها و فرصتهای ناشی از بحران آب بر سر راه رابطه ایران و همسایگانش کدامند؟

فرضیه های پژوهش حاضر به قرار زیر است:

عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی بر بحران آب در ایران تاثیر گذراند. ایران کشوری است با اقلیم متفاوت که منابع مشترک آبی با کشورهای همسایه اش داشته که می توانند بر رابطه آنها تاثیرات مثبت و منفی بگذارد. سیاستگذاران ایرانی می توانند با اتخاذ تدابیری در امور داخلی و همچنین تعیین رژیم حقوقی مناسب بر آبهای مرزی بحران آب را کنترل نمایند. بحران آب می تواند فرصتها و چالشهایی برای روابط ایران و همسایگانش به همراه داشته باشد..

کلمات کلیدی: بحران آب، مدیریت منابع آب، هیدروپولیتیک ایران و سیاست های ملی

مقدمه :

آب تنها ماده ای است که از آسمان به زمین و از زمین به آسمان و از بلندی کوهها و در پهنه دشتها تا اعماق زمین در حرکت بوده، حیات را به وجود می آورد و زندگی را می سازد. شکل گیری جوامع بشری و تمدنهای باستانی همواره در نزدیکی منابع آب رشد کرده و استمرار یافته است.

تمدن ایران از زمره این تمدن هاست که در طول زمان تدریجاً رشد و تمرکز یافته و با افزایش روزافزون جمعیت جامعه آن توسعه پیدا کرده و نیاز به منابع آب این طلای سفید را افزایش داده تا آنجا که در چند دهه اخیر موجب پیدایش بحران آب و پدیده های ناشی از آن گشته است. در ابتدا ذکر ویژگی های بارز جغرافیایی ایران به همراه پراکندگی و میزان بارندگی آن برای دستیابی به زمینه ای جهت بررسی مفصل تر ضروری به نظر می رسد. جغرافیای ایران دارای دو ویژگی بارز می باشد: ویژگی اول کوهستانی بودن آن است که اثرات چشمگیری در سیمای طبیعی این کشور دارد. و دومین ویژگی آن قرار گرفتن در کمربند خشک کره زمین یعنی در حوزه نفوذ کمربند نیمه حاره می باشد. (نهای، ۱۳۷۸) این موقعیت جغرافیایی همراه با عوامل طبیعی دیگر در پیدایش خصوصیات بیابانی و نیمه بیابانی ایران تأثیر فراوانی بر جای گذاشته است. ارتفاعات کوهستانی با دریافت بارش بیشتر برف و ذوب تدریجی آن منبع اصلی تأمین کننده آبهای سطحی و ذخیره ساز سفره های آبهای زیرزمینی به شمار می آیند. متوسط بارندگی سالیانه در ایران ۲۸۹ میلیمتر یعنی حدود یک چهارم متوسط باران سالیانه کره زمین است، حجم متوسط باران سالیانه حدود ۴۰۰ میلیارد مترمکعب و یک هزارم میزان حجم باران سالیانه دنیاست، از این میزان حدود ۶۸ درصد آن تبخیر می شود. حجم رودخانه های مرزی ورودی به کشور حدود ۱۰ میلیارد مترمکعب و رودخانه های خروجی حدود ۶ میلیارد مکعب می باشد. میزان آب قابل استحصال از جریانات سطحی کشور ۸۵ میلیارد مترمکعب و حجم منابع آبهای زیرزمینی ۳۵ میلیارد مترمکعب برآورد گردیده است. (پشتوان، ۱۳۸۶)

ویژگیهای جغرافیایی ایران زمین، میزان بارندگی و پراکندگی آن به همراه همسایگان عمدتاً کم آب، موید این مطلب است که مسئله بحران آب یکی از مهم ترین تهدیدهای بالقوه این سرزمین بوده که این موضوع نشانی از اهتمام به این مسئله از طرف پژوهشگران کشورمان محسوب می گردد.

مواد و روش ها

در این پژوهش با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی ابتدا به عوامل اثر گذار بر بحران آب در ایران که به صورت عوامل محیطی، سیاسی- اجتماعی و اقتصادی در نظر گرفته شده، پرداخته می شود. سپس اثرات منابع مشترک آبی ایران- آذربایجان، ایران- ترکمنستان، ایران- افغانستان، ایران- پاکستان، ایران- ترکیه و ایران- عراق بررسی می شود. بعد از بررسی این منابع مشترک آبی راههای مقابله با بحران آب از دو دیدگاه داخلی و خارجی بدین صورت تحلیل می شود که:

۱- احداث سد، بندهای آبی، سیل بند و... ۲- آبرسانی به شهرها و تامین آب آشامیدنی روستاها ۳- استفاده مناسب و مدیریت صحیح آب در کشاورزی برای تولید غذای بیشتر در ازای آب مصرفی کمتر ۴- بهره برداری از آبهای که توسط رودخانه های مختلف از ایران خارج می شوند. ۵- بیابان زدایی و جلوگیری از نابودی پوشش های گیاهی ۶- جلوگیری از افزایش بی رویه جمعیت ۷- برنامه ریزی توسعه اقتصادی منابع آب ۸- دستیابی به الگوی جدید مدیریت منابع آب با بهره گیری از تجارب جهانی از جمله تدابیر داخلی مقابله با بحران آب قلمداد می شوند. و تدابیر خارجی نیز با باور چشم انداز

جهانی و مشارکت موثر مردم در تصمیم گیری به همراه شرکت در اجلاس های جهانی آب بدست خواهد آمد. (آل یاسین، ۱۳۸۴)

در پایان چالشها و فرصتهای بحران آب در روابط ایران و همسایگانش با استفاده از تشکیل روند ۱- اعتماد سازی ۲- همکاری ۳- توافق های بین المللی ۴- قوانین بین المللی به عنوان فرصت و مشکلات ایران در حوزه های آبی هیرمند با افغانستان و حوزه اروندرود با عراق به همراه حضور نیروهای فرمانطقه ای در خاور میانه به عنوان چالش یادآور شد. (بای، ۱۳۸۴)

نتیجه و بحث

در بررسی پژوهش حاضر به این نتیجه رسیدیم که شرایط موجود در ایران را می توان تحت عنوان بحران کم آبی و یا طبق نظر جویس استار نویسنده مقاله «قرن ۲۱- دوران جنگ آب» با نام بحران پنهان آب مورد تحلیل قرار داد. این بحران پنهان تهدید بالقوه ای است که نه تنها ایران بلکه هر کشور دیگری با شرایط ایران را به خود مشغول خواهد ساخت. غیر از هدر رفت منابع آبهای سطحی، ضعف مدیریت صنعت آب، عدم برنامه ریزی و ... جنگ عراق علیه ایران از عوامل تشدید بحران آب بوده است. علاوه بر این نظر شخصی بنده به عنوان کارشناس رشته کشاورزی و پژوهشگر مسائل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی آب بیشتر بر روی این مطلب متمرکز بوده که رشد جمعیت، فشار بر روی منابع آب چه به صورت مصرف مستقیم و چه به صورت مصرف در تولید مواد غذایی را دو چندان کرده است، بنابراین سیاستگذاران بایستی بیشترین انرژی خود را صرف راهکارهایی نمایند که از رشد بی رویه جمعیت جلوگیری کرده، همچنین در برنامه ریزی های سیاسی بایستی قوانینی وضع شود که پراکندگی جمعیت متناسب با منابع آب توزیع گردد. با این وجود اجرای طرح های جلوگیری از اتلاف آب رودخانه ها، تغییر در نظام حقایه رودخانه های مرزی، استخراج آب از دامنه های زاگرس قبل از تخلیه کامل آنها در کشور های حاشیه جنوبی خلیج فارس، تقویت مدیریت و کادر متخصص صنعت آب و ... می تواند ایران را در ابتدای قرن ۲۱ صادر کننده آب نیز تلقی نماید. در دهه اخیر این کار به خوبی انجام نشده است ولی به فرض استفاده بهینه از رودخانه های مرزی، مهار سیلاب ها و آبهای جاری در پهنه دشتهای به راحتی امکان جذب سرمایه کشور های جنوبی خلیج فارس در این خصوص وجود دارد.

منابع:

- ۱- نهازی غلامحسین، بحران آب در خاورمیانه، تهران، مرکز پژوهشهای علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، ۱۳۷۸. ص ۱۰۲
- ۲- آل یاسین احمد، بحران آب، تهران، جامعه مهندسان مشاوران ایران، ۱۳۸۴. ص ۲۰۸

- ۳- مجله راهبرد، فصلنامه دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، شماره چهل و هشتم، سال شانزدهم، پائیز ۱۳۸۷، مقاله بحران وضعیت آب در جهان و ایران
- ۴- نشریه آب و فاضلاب، تهران، وزارت نیرو، شماره ۳، آذر ۱۳۷۱، ص ۳۳.
- ۵- بای یارمحمد، هیدروپولیتیک رودهای مرزی، تهران، موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر، ۱۳۸۴، ص ۱۸۷.
- 6-[http:// wikipedia.org/wiki/water-crisis/2009](http://wikipedia.org/wiki/water-crisis/2009)
- ۷- پشتوان حمید، چشم انداز جهانی آب، تهران: آسیا، ۱۳۸۶، ص ۲۳
- ۸- مجتهدزاده، پیروز، مقاله هیرمند در چشم انداز از هیدروپولیتیک خاورایران، اطلاعات سیاسی اقتصادی، ص ۱۰۱
- 9-[http:// andishe qom. Com/hyrmant Hydro-politics/2](http://andishe qom. Com/hyrmant Hydro-politics/2)

Water crisis and its Effects on Iran,s Relations with Neighboring countries After Iran,s Islamic revolution

Seyyed mostafa sajadi
Agricultural expert and researcher in middle-east studies

Abstract

In our world, one of the most important factors leading to challenge and fight among countries is the environment and issues relevant to it. Water resources as part of the environment has encountered crisis more than other vital resources.

Several state that future wars might be due to water as platinum. As Iran is located in the dry ring-way if the earth, and as it has an average rainfall of one-fourth of the world, rainfall as well as common water resources ,it always faces water problems and shortage of water. Considering continuous draughts after Iran,s Islamic Revolution and particularly the current decade, population growth ,and its unstable and heterogeneous developments in different parts, the concept of water crisis has been more apparent, and thus it requires more analysis and investigation .what appears here is the answers to the following question:

What was the concept of "water crisis" and what are its effects on Iran ,s relations? What are the influential factors on water crisis in Iran ? what are the influences of Iran ,s common water resources on its relations with neighboring countries? What are specific domestic, regional, and international strategies to fight with water crisis in Iran? What are the challenges and chances resulting from water crisis which block Iran,s relations with its neighbors? Research hypotheses made in his study are as follows:

Political, social, economical and environmental factors have influence on water crisis in Iran. Having different climates in Iran as well as common water resources with its neighboring countries have positive and negative effects on their relations.

Iranian policy makers can control water crisis by adopting policies in domestic affairs and also determining appropriate rights regime for boundary waters. Water crisis can result in chances and challenges for Iran,s relations with its neighbors.

Keywords: water crisis, water resources management, Iran, hydro-politics, national policies